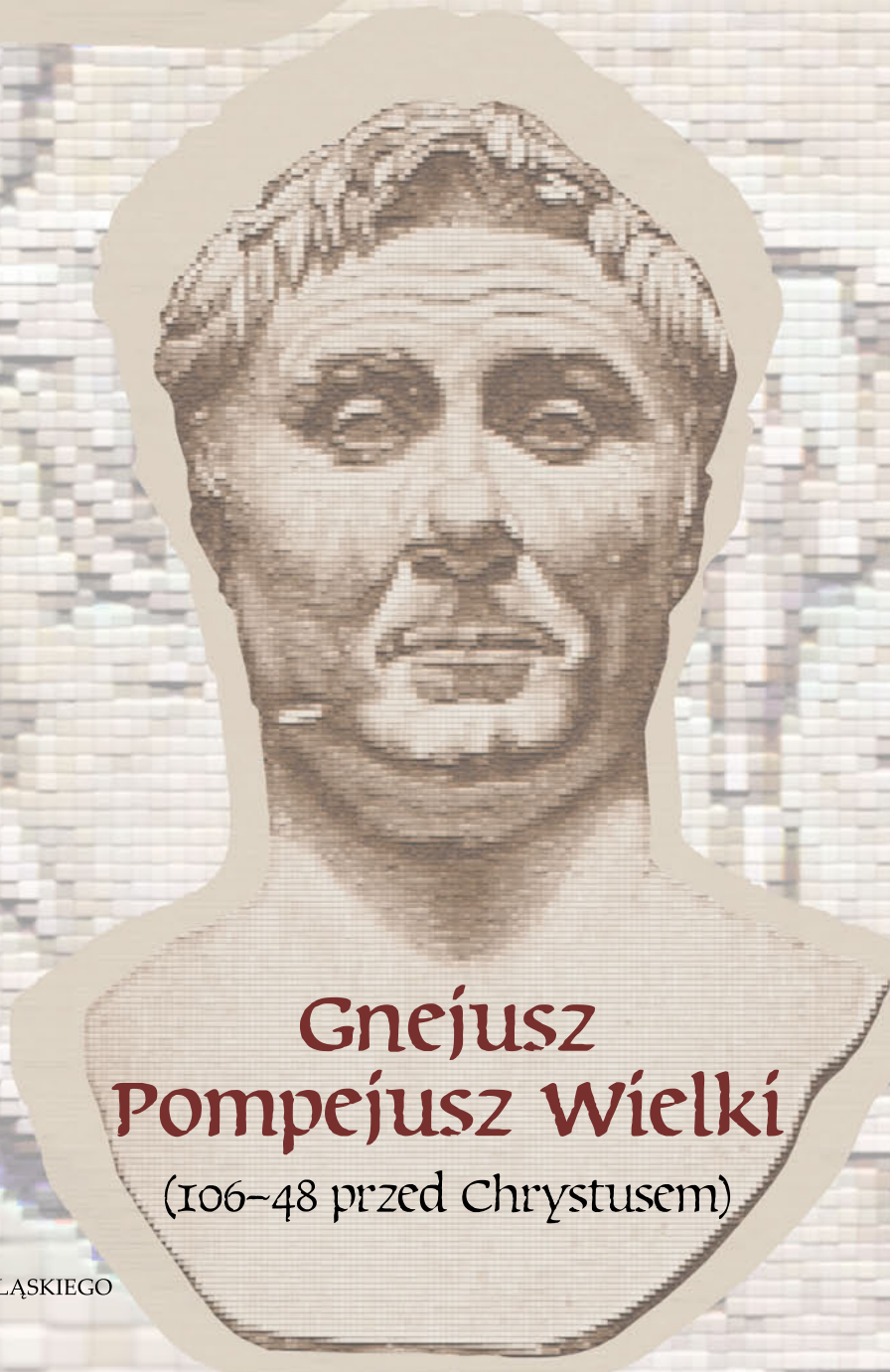

Wybitni Rzymianie
czasów schyłku Republiki

**Gnejusz
Pompejusz Wielki**

(106–48 przed Chrystusem)

WYDAWNICTWO
UNIwersytetu ŚLĄSKIEGO

Gnejusz
Pompejusz Wielki

Prace Naukowe

Uniwersytetu Śląskiego
w Katowicach
nr 3665

50^{lat} Uniwersytetu
Śląskiego
w Katowicach

Wybitni Rzymianie
czasów schyłku Republiki

Gnejusz
Pompejusz Wielki
(106—48 przed Chrystusem)

pod redakcją
Norberta Rogosza

Redaktor serii: Historia
Sylwester Fertacz

Recenzent
Dariusz Słapek

Spis treści

Wstęp 7

Wybitny wódz i zwycięzca

— Ireneusz Łuć —

Wojna Gn. Pompejusza z piratami 13

— Michał Norbert Faszczka —

Gn. Pompejusz Wielki a żołnierze

Formy utrzymywania dyscypliny i budowania *esprit de corps* 35

Od pól bitewnych do wielkiej polityki

— Tomasz Ładoń —

Polityczna rola Gn. Pompejusza w Republice Rzymskiej

w okresie pierwszej wojny domowej i dyktatury sullańskiej 55

— Katarzyna Całus —

Udział Gn. Pompejusza Wielkiego w walkach o władzę w Rzymie

w latach 54—52 przed Chrystusem 73

— Norbert Rogosz —

Gn. Pompejusz a optymaci (52 rok przed Chrystusem) 89

— Oleh Petrechko —
The Religious Policy of Pompey the Great 117

Intelektualne przymioty Pompejusza i jego otoczenia

— Hanna Appel —
„Literacki sztab” Pompejusza 131

— Tadeusz Aleksandrowicz —
Kultura intelektualna Pompejusza 149

Uczucia czy wyrachowanie, czyli o małżeństwach Pompejusza

— Agnieszka Dziuba —
Mucja — „niewierna” żona Pompejusza 159

— Agnieszka Bartnik —
Iulia Caesaris w oczach jej współczesnych oraz potomnych 167

Śmierć i pamięć potomnych

— Adam Łukaszewicz —
Głowa Pompejusza i inne ślady spotkania Rzymian z Egiptem 183

— Paweł Madejski —
Nemezis z grobowca Pompeiusa 191

— Łukasz Jończyk —
Kludyjscy przodkowie cesarza Tyberiusza a obóz pompejański
Zarys problemu 205

Bibliografia 221
Wykaz skrótów 251

Wstęp

Wśród starożytnych Rzymian, w każdym okresie ich dziejów, można się doszukać wielu wybitnych postaci, w tym takich, które na losy rzymskiego państwa i społeczeństwa wywarły znaczący wpływ. Podobnie było w schyłkowym okresie Republiki, w ostatnich stu latach jej istnienia. W łonie ówczesnej elity pojawiło się wtedy wielu Rzymian zdecydowanie przerastających swoich towarzyszy stanowych, wyróżniających się różnymi talentami oraz osiągnięciami. Dostrzegano to już w czasach starożytnych, zarówno w Rzymie, jak i poza nim. Dowodem tego są między innymi zachowane do naszych czasów biografie autorstwa Plutarcha z Cheronei, który w swoim zbiorze kilkudziesięciu żywotów równoległych przedstawił aż kilkanaście sylwetek wybitnych Rzymian z czasów kryzysu i upadku Republiki. Wśród nich są politycy, wodzowie, mężowie stanu, mówcy, a więc ludzie, którzy odnosili sukcesy w różnych dziedzinach. Niektóre postacie z tego grona można uznać za wyróżniające się nie tylko na tle tej epoki historycznej, lecz także w okresie całych rzymskich dziejów. Jedną z nich był Gnejusz Pompejusz Wielki żyjący w latach 106—48¹.

Wśród współczesnych sobie rzymskich polityków Pompejusz wyróżniał się nietypową karierą. Rozpoczął ją, nie jak nakazywała tradycja, od objęcia najniższego urzędu, by potem sprawować coraz wyższe stanowiska, lecz od konsulatu. W dodatku uzyskał go przed osiągnięciem przewidzianego prawem wieku. Godność tę piastował, co zdarzało się bardzo rzadko, trzykrotnie. Ostatni raz bez kolegi, co do tego czasu nigdy nie miało miejsca. Kilka razy był też prokonsulem. Między innymi z tego tytułu przez wiele lat jako namiestnik zarządzał prowincjami. W czasach niedoboru żywności w Rzymie powierzono mu także

---

¹ Daty wymienione w tekście *Wstępu* odnoszą się do czasów przed Chrystusem.

misję zaopatrzenia stolicy w zboże. Pełnił również funkcję legata. Na forum publicznym był bardzo aktywny ponad trzydzieści lat.

Uczestniczył też w wielu kampaniach wojennych. Karierę wojskową rozpoczął u boku swego ojca, w czasie wojny ze sprzymierzeńcami w latach 90—88, jako kilkunastoletni młodzieniec. Po jego śmierci kontynuował ją w trakcie pierwszej wojny domowej, podobnie jak polityczną — obejmując samodzielne stanowisko dowódcy trzech legionów, które sam sformował. W następnych latach, mimo bardzo młodego wieku, powierzano mu dowodzenie coraz większymi armiami. Na ich czele zwalczał nieprzyjaciół wewnętrznych i zewnętrznych. Czynił to zarówno na lądzie, jak i na morzu, odnosząc liczne sukcesy. Ich potwierdzeniem były trzy triumfy. Podczas drugiej wojny domowej fortuna zaczęła się od niego odwracać, oprócz pewnych osiągnięć zaznał również wielu niepowodzeń.

Dzięki dokonaniom politycznym i militarnym, Pompejusz odegrał w Republice Rzymskiej bardzo ważną rolę. Wpłynął nie tylko na jej dzieje, lecz także na losy całego świata śródziemnomorskiego. Bardzo silną pozycję na arenie politycznej uzyskał już w czasach swej młodości, u boku Lucjusza Korneliusza Sulli. Najlepszym dowodem tego jest przydomek Magnus, czyli Wielki, którym właśnie wtedy został obdarzony. W poważnym stopniu przyczynił się także do utrwalenia rządów sullańczyków. Później, pod koniec lat siedemdziesiątych, zmienił orientację polityczną, wchodząc w sojusz z ich przeciwnikami. W rezultacie w 70 roku, sprawując wspólnie z Markiem Licyniuszem Krassusem pierwszy konsulat, przeprowadził bardzo ważne, przełomowe reformy, które jak się uważa, zakończyły sullańską restaurację. W latach sześćdziesiątych, przebywając na Wschodzie wprowadził tam nowe porządki polityczne, rozszerzył rzymskie sojusze i granice imperium. W latach pięćdziesiątych, jako uczestnik tak zwanego I triumwiratu, często decydował o rozwoju sytuacji w Republice. Największe wpływy oraz najsilniejszą pozycję w państwie osiągnął pod koniec tego dziesięciolecia, dzięki ponownej zmianie powiązań politycznych i zawarciu sojuszu z dominującymi w senacie arystokratami o optymackiej orientacji. Obejmowały one miasto Rzym, Italię, prowincje hiszpańskie, Afrykę, rzymski Wschód oraz niektóre kraje sąsiednie, na przykład Egipt. Były tak duże, że uważano go wtedy za pierwszą osobę w państwie. Niektórym historykom współczesnym posłużyło to za podstawę do wylansowania tezy o jego pryncypacie. W trakcie konfrontacji z Gajuszem Juliuszem Cezarem w latach 49—48 wszystko jednak zaprzepaścił. Po klęsce pod Farsalos, podczas ucieczki do Egiptu zginął tragicznie, zamordowany u jego wybrzeży.

Pompejusz dał się poznać przede wszystkim jako dobry wódz. Natomiast jego sukcesy polityczne zwykle lokowano za osiągnięciami militarnymi. W Rzymie w wielu momentach odegrał rolę niewątpliwie pozytywną, przyczyniając się

do jego sukcesów. Dla dobra publicznego potrafił także nie szczędzić ani własnych sił, ani środków. Jednak w kontekście innych wydarzeń został zapamiętany w świetle zdecydowanie negatywnym, gdyż spowodował pogłębienie kryzysu Republiki. Można nawet sugerować, iż przyczynił się do przyspieszenia jej upadku. Jak wielu innych znanych Rzymian był bowiem niezwykle ambitny. Nie znośił równych sobie, zawsze chciał dominować nad innymi, zwłaszcza rywalami. Często własne korzyści przysłaśniały mu dobro Rzeczypospolitej. Zdarzało się, że całkowicie podporządkowywał je własnym interesom. Był więc Pompeusz postacią kontrowersyjną, a z tego powodu niezwykle intrygującą, wzbudzającą bardzo wielkie zainteresowanie. Właśnie te jego cechy skłoniły autorów tekstów zawartych w niniejszym tomie do zbadania tych aspektów jego działalności, które są mniej znane czy też budzą ożywione spory.

W związku z tym należy jednak zwrócić uwagę, że publikacja ta nie powstała w wyniku przyjęcia założenia zakładającego zrealizowanie określonego celu i zamówienia odpowiadających mu tekstów. Omawiane w poszczególnych artykułach problemy wybrali ich autorzy. Zdarza się więc, że do niektórych kwestii rozważanych przez jednych, nawiązują również, oczywiście w zupełnie odmiennym kontekście, inni². Zebrane w niej teksty nie tworzą spójnego zbioru, w którym przedstawiono życie i dokonania Pompejusza. Nie stanowią więc całości o charakterze biografii, co może sugerować tytuł tomu. Nie jest on również apologią tego wybitnego Rzymianina. Żaden z autorów nie neguje jego wielkości, chociaż dostrzegają oni na jego postaci rysy, cienie czy słabości. W poszczególnych artykułach ukazano natomiast bardzo istotne, w niejednym przypadku kluczowe, dla Republiki Rzymskiej wydarzenia, w których Pompeusz odegrał ważne, chociaż różne role jako ich inicjator, sprawca, czy uczestnik.

Ponieważ autorzy tekstów zamieszczonych w niniejszym tomie skoncentrowali swoją uwagę na różnych płaszczyznach aktywności Pompejusza, ich artykuły uszeregowano w porządku rzeczowo — chronologicznym. Teksty pokrewne zgrupowano razem. Pierwszy cykl prac dotyczy sfery militarnej. W jego skład wchodzi artykuły Ireneusza Łucia, który przedstawił kwestie związane z likwidacją piraterii na Morzu Śródziemnym w 66 roku oraz Michała Norberta Faszczy omawiającego relacje między Pompeuszem a żołnierzami. Po nim umieszczono serię artykułów nawiązujących do politycznych dokonań tego Rzymianina, gdyż po pierwszych sukcesach natury wojskowej Pompeusz uaktywnił się także na tej płaszczyźnie i również wiele na niej osiągnął. Rozwój jego kariery w czasach Sulli

---

² Przykładem mogą być artykuły Katarzyny Całus i Norberta Rogosza, rozpatrujących różne zagadnienia, ale w odniesieniu do identycznego okresu. Rozważając więc interesującą ich, ale nie łączącą się ze sobą bezpośrednio problematykę, nieraz byli zmuszeni nawiązywać do tych samych faktów czy wydarzeń, chociaż w celu rozwiązania innych kwestii.

prezentuje Tomasz Ładoń. Natomiast rolę w rozgrywkach o władzę w Republice w latach 54—52, przedstawiła K. Całus. O relacjach Pompejusza z optymatami w 52 roku oraz ich podłożu wypowiedział się N. Rogosz. Politykę religijną tego wpływowego Rzymianina scharakteryzował natomiast Oleh Petrechko. Autorzy następnej partii artykułów przedstawili intelektualne przymioty Pompejusza i jego otoczenia. Nawiązując do tej problematyki Hanna Appel rozważyła kwestie związane z działalnością antycznych literatów współpracujących z Pompejuszem. Tadeusz Aleksandrowicz zaś problemy wiążące się z jego kulturą intelektualną. Po nich zamieszczono grupę tekstów dotyczącą dwóch małżeństw Pompejusza. Agnieszka Dziuba nawiązała do jego związku z trzecią żoną, Mucją. Agnieszka Bartnik poświęciła natomiast swoją uwagę wizerunkowi Julii, kolejnej żony Pompejusza³. Ostatni cykl artykułów łączy się ze śmiercią Pompejusza i pamięcią o nim. Okoliczności zamordowania go u wybrzeży Egiptu omówił Adam Łukaszewicz. Natomiast rolę i znaczenie wyobrażeń wyrytych na grobowcu Pompejusza, Paweł Madejski. Związki bezpośrednich przodków cesarza Tyberiusza z obozem pompejańskim przedstawił zaś Łukasz Jończyk.

W poszczególnych artykułach utrzymano autorską wersję pisowni imion wymienionych w nich Rzymian, Greków i innych postaci z czasów starożytnych.

---

³ Do małżeństwa Pompejusza z Julią, oczywiście w innym kontekście, nawiązują także w swoich artykułach K. Całus oraz N. Rogosz. Natomiast do jego wcześniejszych związków, w sposób łączący się z omawianym przez niego problemem, T. Ładoń.

Norbert Rogosz

Redaktorzy
Karina Borecka (język polski)
Krystian Wojcieszuk (język angielski)

Korektor
Sabina Stencel

Projektant
okładki, stron działowych, układu typograficznego oraz łamanie
Paulina Dubiel

Copyright © 2018 by
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
Wszelkie prawa zastrzeżone

ISSN 0208-6336
ISBN 978-83-226-3210-9
(wersja drukowana)
ISBN 978-83-226-3211-6
(wersja elektroniczna)

Wydawca
Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego
ul. Bankowa 12B, 40-007 Katowice
www.wydawnictwo.us.edu.pl
e-mail: wydawus@us.edu.pl

Wydanie I. Liczba arkuszy drukarskich: 16,0 + 1 wklejka. Liczba arkuszy wydawniczych 17,0.
Cena 22 zł (+ VAT). Publikację wydrukowano na papierze offsetowym klasy III 90 g/m².
Do składu użyto kroju pisma Karmina (autorstwa Veroniki Burian & José Scaglione) /
TypeTogether) oraz Schrift EFN. Druk i oprawę wykonano w drukarni:
„TOTEM.COM.PL Sp. z o.o.”, Sp.K. (ul. Jacewska 89, 88-100 Inowrocław)

[...] całość tej inicjatywy nie opiera się na realizacji z góry założonego [...] planu zakładającego taką formułę powstawania książki, w której każda jej część stanowi efekt redaktorskiego zamówienia [...].

Niejako automatycznie przybliżyła nas to do wyjaśnienia istoty tego naukowego przedsięwzięcia. Ma ono na celu wyjaśnić, pomóc zrozumieć i naświetlić kluczowe dla upadku Republiki wydarzenia, procesy, zjawiska i sytuacje, których Pompejusz był zarówno sprawcą, inicjatorem, wykonawcą, podmiotem, katalizatorem, jak i (znakomicie rzadziej) bezwolnym narzędziem, przedmiotem, kontynuatorem etc. Jego bogata, skomplikowana, wyjątkowa i złożona postać kreuje jedynie pewną, poniekąd ciągle oryginalną perspektywę spojrzenia na równie złożoną i szczególną epokę funkcjonowania Republiki. [...] To przecież ten ambitny dowódca i polityk z ogromną premedytacją parł ku nieograniczonej władzy, podsycił właśnie, rozbudzał animozje, bo w rosnącej anarchii (której szczęśliwie dla siebie nie był jedynym sprawcą) dostrzegał kres tradycyjnego ustroju. Pytania dotyczące Pompejusza, warunków, w jakich działał, motywów jego postępowania, form i sposobów prowadzonej przez niego polityki tyczą w istocie choroby Republiki, a odpowiedzi na nie stanowią diagnozę tej zapaści. Rzecz można, że Pompejusz poniekąd personifikuje ten kryzys, a jego polityczna biografia, uwikłana w życiorysy innych wielkich i pomniejszych postaci epoki, stanowi ciągle ogromny rezerwuar inspiracji dla kolejnych pokoleń badaczy upadku Republiki Rzymskiej [...].

Zrecenzji prof. UMCS dr. hab. Dariusza Słapka

ISSN 0208-6336

Cena 22 zł (+ VAT)

ISBN 978-83-226-3211-6

9

788322 632116

Więcej o książce

